university of groningen

umcg

University of Groningen

Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme?

Lucardie, Paul

Published in:
Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2007

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2009

Link to publication in University of Groningen/UMCG research database

Citation for published version (APA):
Lucardie, P. (2009). Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme? Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland. In G. Voerman (editor), *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2007* (blz. 176-190). Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright
Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the “Taverne” license. More information can be found on the University of Groningen website: https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment.

Take-down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): http://www.rug.nl/research/portal. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Download date: 05-10-2026

RECHTS-EXTREMISME, POPULISME OF DEMOCRATISCH PATRIOTISME?

Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland

A.P.M. Lucardie

1. Inleiding en begripsbepaling

De Partij voor de Vrijheid (PVV) en Trots op Nederland (ToN) zijn vreemde eenden in de politieke bijt van Nederland, hoe oer-hollands ze zichzelf ook mogen vinden. Ze behoren niet tot de traditionele politieke families van christen-democraten, sociaal-democraten en liberalen. Ze onderscheiden zich van de gevestigde partijen niet alleen door hun gedachtegoed – dat overigens nog niet helemaal uitgekristalliseerd lijkt – maar ook door hun stijl en organisatie. Beide richten zich in direct en niet altijd even parlementair taalgebruik tot de man (of vrouw) in de straat; en beide worden strak door één persoon geleid zonder dat gewone leden daarop veel invloed kunnen uitoefenen. Sterker nog: ze hebben geen gewone leden, alleen donateurs en vrijwilligers.
Geen wonder dat journalisten en politicologen moeite hebben deze partijen in het politieke landschap te plaatsen.[1] Een eerste serieuze poging werd in 2008 gewaagd door vier onderzoekers van de Anne Frank Stichting, M. Davidovic, J. van Donselaar, P.R. Rodrigues en W. Wagenaar.[2] Na analyse van uitspraken en documenten van de PVV kwamen zij tot de conclusie dat deze partij tot de rechts-extreme familie behoort. Rechts-extremisme wordt door de onderzoekers omschreven als: 'Men is georiënteerd op "het eigene", heeft een afkeer van "het vreemde", van politieke tegenstanders, van de gevestigde politiek in het algemeen, en men heeft een hang naar het autoritaire'.[3] De familie kent twee takken, een 'raciaal-revolutionaire' – waartoe vooral neonazi's behoren – en een meer gematigde tak, waartoe de PVV gerekend wordt.
Deze plaatsbepaling lijkt om verschillende redenen aanvechtbaar. Het lijkt een oxymoron, zo niet een contradictio in terminis om een stroming 'gematigd extremistisch' te noemen. Wat de twee takken van rechts-

extremisme volgens de auteurs gemeen hebben is een enigszins autoritair en etnisch nationalisme. Als dat zo is, lijkt het meer verhelderend van een 'nationalistische familie' te spreken en de beladen term 'rechts-extremisme' te vermijden. Voor een zuivere begripsbepaling lijkt het bovendien beter, eerst de – omstreden – begrippen 'rechts' en 'extremisme' te omschrijven, alvorens de combinatie inhoud te geven. 'Rechts' kan bijvoorbeeld in verband worden gebracht met het streven naar ongelijkheid, in de staatkundige, sociaal-economische dan wel culturele sfeer, zoals met name de Italiaanse theoreticus N. Bobbio doet.[4] Extremisme kan men omschrijven als een systematische poging om een idee tot in de uiterste consequenties, in alle delen van de samenleving door te voeren. Rechts-extremisten streven dus naar de meest vèrgaande ongelijkheid in staatkundig, maatschappelijk en geestelijk opzicht. De nationaal-socialistische droom van een almachtige 'arische' of 'germaanse' elite die 'Untermenschen' van andere rassen als slaven zou uitbuiten of vermoorden, beantwoordt volledig aan deze definitie. Een nationaal voorkeursbeleid voor Nederlanders bij verdeling van werk, zorgverzekeringen, WW en AOW, zoals de Centrumdemocraten in de jaren negentig voorstonden, gaat een eindje in deze richting – maar niet 'all the way'.[5] Of PVV en ToN zich eveneens in deze richting bewegen, is de centrale vraag van deze bijdrage.

Een andere term die in aanmerking komt om de PVV en ToN te typeren is populisme. Ook dat is een omstreden begrip, maar onder politicologen tekent zich langzamerhand wel enige overeenstemming af over de definitie hiervan. De Engelse politicologe M. Canovan vond een breed gehoor voor haar omschrijving van populisme als 'an appeal to "the people" against both the established structure of power and the dominant ideas and values of society'.[6] Sommige wetenschappers, zoals de Nederlandse politicologen C. Mudde en J. van Holsteyn, evenals hun Vlaamse vakgenoot J. Jagers, voegen daaraan toe dat populisten 'het volk' als een homogene en ethisch zuivere, 'ingoede' gemeenschap zien tegenover een 'corrupte'en 'inslechte' elite'.[7] Populisten wijzen overigens niet per se alle dominante waarden en opvattingen af, zoals de Amsterdamse politicologe Tj. Akkerman opmerkt, maar doorgaans alleen bepaalde denkbeelden zoals multiculturalisme of neoliberalisme, waarbij ze niet zozeer een alternatieve ideologie verkondigen maar meestal een beroep doen op het 'gezond verstand'.[8] Populisme is dan ook niet een complete ideologie (zoals liberalisme of socialisme) maar een 'dunne' ideologie die meestal vastgeplakt wordt aan een 'dikke' ideologie of elementen daaruit.[9] Zo kan men minstens drie varianten van populisme onderscheiden:

(1) rechts of nationaal-populisme, dat een etnisch min of meer homogeen volk bedreigd ziet door immigranten en/of vreemde overheersers;
(2) liberaal populisme, dat zich vooral keert tegen een bureaucratische elite of politieke kaste die de eigen zakken vult in plaats van het landsbelang te dienen;
(3) links populisme, een combinatie met elementen van socialisme of sociaal-democratie: het volk staat tegenover een elite van kapitalisten, bankiers en bureaucraten.[10]

Vlaams Belang (vroeger Vlaams Blok genaamd) en de Oostenrijkse *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) staan model voor het rechts-populisme.[11] De Nederlandse Socialistische Partij (SP) leek in elk geval in de jaren negentig een voorbeeld van een links-populistische partij, terwijl Leefbaar Nederland meer liberaal dan links of rechts-populistisch genoemd mocht worden.[12] De indeling van de Lijst Pim Fortuyn (LPF) is minder eenvoudig, aangezien W.S.P. (Pim) Fortuyn nationalisme met liberalisme en populisme wist te combineren.[13] Fortuyn zelf noemde zich overigens noch nationalist noch populist, maar patriot. Dat deed ook G. Wilders, de leider van de PVV. Voor zover zij al bereid waren hun beweging een etiket te geven, zou het waarschijnlijk zoiets als ‘democratisch patriotisme’ zijn. Politieke wetenschappers hoeven hen daarin niet te volgen, maar als ze dat niet doen moeten ze daar wel goede redenen voor kunnen aanvoeren.

2. De politieke visie van de Partij voor de Vrijheid

De Partij voor de Vrijheid (PVV) werd op 22 februari 2006 opgericht door Wilders, die in september 2004 de Tweede-Kamerfractie van de VVD had verlaten, vooral naar aanleiding van zijn verzet tegen de mogelijke toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Eerder in 2004 had hij (samen met een ander VVD-Tweede-Kamerlid, G.J. Oplaat) in de notitie *Recht(s) op je doel af* al gepleit voor een rechtsere koers van de VVD. Wilders leek dan ook weinig moeite te hebben met het etiket ‘rechts’. In de programmatische tekst *Klare wijn* stelde hij ‘een rechtse kentering’ voor, die zou leiden tot lagere belastingen, een kleinere overheid, een harde aanpak van immigratie en integratie en beter onderwijs.[14] Wat hij zelf bedoelde met ‘rechts’, sluit aan bij de definitie die hierboven gegeven werd. Hij verwierp expliciet ‘egalitarisme’ en ‘ons gelijkheidssyndroom, want dat staat tal van praktische oplossingen in de weg’, zoals een verbod voor ‘mensen met een niet-westerse achtergrond’ zich in een wijk te vestigen waar al veel niet-westerse allochtonen wonen.[15] Wilders keerde zich vooral tegen culturele gelijkheid,

maar bleek evenmin een voorstander van maatregelen om sociaal-economische gelijkheid te bevorderen, zoals nivellerende belastingen, fiscalisering van de AOW of afschaffing van de hypotheekrenteaftrek.[16] In de *Onafhankelijkheidsverklaring*, die hij in 2005 het licht liet zien, vroeg hij aandacht voor de inkomenspositie van de middenklasse, pleitte hij voor afschaffing van het minimumloon en leverde hij kritiek op de 'te royale Nederlandse verzorgingsstaat'.[17] Op staatkundig gebied vallen Wilders en zijn partij minder gemakkelijk in te delen. Aan de ene kant wilde hij de politieke macht gelijkmatiger verdelen door kiezers meer macht te geven via bindende referenda en directe verkiezing van de minister-president, de burgemeesters en mogelijk zelfs politiechefs en rechters.[18] Aan de andere kant wil hij immigranten zonder Nederlands paspoort het stemrecht bij gemeenteraadsverkiezingen ontnemen en hen bovendien uitsluiten van sociale zekerheid, althans voor de eerste tien jaar van hun verblijf.[19]

Wilders' voorstel voor een nationaal voorkeursbeleid bij de sociale zekerheid brengt hem in de buurt van J.G.H. Janmaat en de Centrumdemocraten. Men zou het een stapje in de richting van rechts-extremisme kunnen noemen, maar niet meer dan dat. Niet-westerse allochtonen die de Nederlandse nationaliteit verworven hebben, zouden ook onder een PVV-bewind hun stemrecht en recht op sociale zekerheid behouden. Moslims – de grootste groep onder de niet-westerse allochtonen – zouden zich waarschijnlijk wel gediscrimineerd voelen door andere maatregelen van de PVV, zoals het verbod om nieuwe moskeeën en islamitische scholen te bouwen en het verbod op de Koran dat Wilders in 2007 voorstelde.[20] Dergelijke voorstellen zou men extreem kunnen noemen, maar rechtvaardigen nog niet het predikaat 'rechts-extremisme', zolang ze niet gepaard gaan met vèrgaande beperkingen van politieke en maatschappelijke rechten. De PVV wil weliswaar in de grondwet vastleggen dat Nederland een joods-christelijk-humanistische cultuur heeft, maar de partij gaat niet zover om moslims hun burgerrechten en hun Nederlandse nationaliteit te willen ontnemen.

Aangenomen dat de PVV dus niet in de rechts-extreme hoek geplaatst moet worden, waar dan wel? Bij de rechts-populisten en nationalisten? Wilders wijst die kwalificaties evenzeer af, maar lijkt daarvoor minder overtuigende argumenten te hebben dan voor zijn afkeer van het predicaat 'rechts-extremist'. Aan de ene kant trekt hij regelmatig van leer tegen de politieke elite van 'beroepsbestuurders, beroepsmoslims en klimaatfundamentalisten' oftewel de 'partijencratie', 'de politieke kaste... die vooral met zichzelf bezig is, haar richtingsgevoel heeft verloren en vitale belangen verkwanselt' en niet terugdeinst voor de 'uitverkoop van Nederlandse belangen en de eigen Nederlandse identi-

teit'.[21] Dankzij die politieke elite verkeert Nederland al dertig jaar in de ban van multiculturalisme en egalitarisme – dat zijn dus dominante waarden in zijn ogen. Aan de andere kant staan 'de gewone mensen die de rekening moeten betalen', 'de burgers', 'het volk'. Die laatste term gebruikt Wilders minder vaak dan de eerste twee – reden voor politicologen als Mudde en Van Holsteyn om hem 'hooguit een halve populist' te noemen.[22] Toch lijkt me zijn uitspraak dat 'de politieke klasse de band met het volk verloren dan wel opgegeven heeft' duidelijk genoeg.[23] In zijn Onafhankelijkheidsverklaring heeft Wilders het over 'ons lot als volk in eigen hand nemen', in Klare wijn over een 'brede volksbeweging' die hij wil aanvoeren tegen het 'bestaande systeem'.[24] Ongetwijfeld hebben Mudde en Van Holsteyn gelijk dat Wilders teveel liberaal is gebleven om een collectivistisch en homogeen begrip 'volk' te hanteren. Dat gold ook voor Fortuyn, die naast de elite of 'bovenklasse' niet een homogeen volk maar een middenklasse en onderklasse onderscheidde.[25] Niettemin wordt Fortuyn algemeen als populist beschouwd, ook door Mudde en Van Holsteyn.[26] Derhalve lijkt me hun homogeniteitscriterium iets te streng en mag Wilders toch als populist aangeduid worden.

Is Wilders dan ook een nationaal-populist? Zelf wijst hij nationalisme af en noemt zich patriot, omdat hij niet anderen wil verwoesten maar 'onze vrijheid en vaderland behoeden'.[27] Blijkbaar beschouwt hij nationalisme als een destructieve stroming en patriotisme als iets positiefs. Erg scherp is dit onderscheid niet. Wetenschappelijk beter bruikbaar lijkt me de omschrijving van de Franse historicus (en nationalist) R. Girardet: 'le nationalisme met la nation, constituée en État, au premier rang des valeurs politiques et sociales, ce qui n'est pas obligatoirement le cas dans les diverses expressions du patriotisme'.[28] Nationalisme is dus een ideologie die de waarden en belangen van de nationale staat (of de natie, als er nog geen staat is) centraal stelt, patriotisme is een vaderlandslievende houding die niet per se een politieke of ideologische betekenis hoeft te hebben en zich vooral manifesteert in crisis en oorlogstijd. Wanneer het vaderland gered is en de crisis voorbij, zullen de meeste patriotten zich met andere zaken bezig houden en niet per se de nationale staat boven andere idealen laten prevaleren. Wilders' volksbeweging zou 'het herwinnen van onze vrijheid centraal stellen omdat het met onze politieke, culturele en economische vrijheid en onafhankelijkheid slecht is gesteld'.[29] Bij vrijheid denkt Wilders niet alleen aan de vrijheid van het individu, maar ook 'de vrijheid om als land onze eigen beslissingen te nemen'.[30] Daarom verzet de PVV zich tegen overdracht van nationale bevoegdheden aan de Europese Unie en zou zij die Unie willen reduceren tot een economisch samenwerkingsverband.[31] Ook het

verzet tegen immigratie uit ‘wezensvreemde culturen’ en het pleidooi voor vereniging van Vlaanderen en Nederland op grond van gemeenschappelijke taal en lotsverbondenheid duiden op nationalisme.[32] De nationale identiteit en onafhankelijkheid lijken inderdaad de belangrijkste waarden voor Wilders en zijn partij, maar blijven gekoppeld aan vrijheid voor het individu. Het is dus een liberaal nationalisme, niet te verwarren met het extreme en collectivistische nationalisme van fascisten en nationaal-socialisten, die nationale belangen over individuele vrijheid laten prevaleren. Wel kan men daarbij opmerken dat het liberalisme van de PVV weinig consistentie vertoont: ter wille van de vrijheid ijvert de partij immers voor een zeer drastische beperking van de vrijheid van godsdienst en van meningsuiting.
De conclusie van deze analyse luidt dan ook dat Wilders en zijn fractiegenoten als rechtse, halfslachtig-liberale nationalisten en populisten, maar niet als rechts-extremisten beschouwd moeten worden.

3. De politieke visie van Trots op Nederland

De beweging Trots op Nederland (ToN), die M.C.F. (Rita) Verdonk in oktober 2007 oprichtte, lijkt nog moeilijker te plaatsen dan de PVV. Toen zij in 2006 met M. Rutte de strijd aanging om het lijsttrekkerschap van de VVD, richtte zij zich vooral op de rechterflank van die partij. In een vraaggesprek in oktober 2007 zei ze over Rutte: ‘hij zit natuurlijk veel meer op de linkerflank van de partij, ik zit duidelijk meer aan de rechterflank’.[33] Eerder dat jaar had ze zichzelf ook helder omschreven: ‘Ik ben rechts, maar niet behoudzuchtig’; oftewel ‘fatsoenlijk rechts’ in de lijn van oud-VVD-leider F. Bolkestein.[34] Bovendien had ze opgemerkt dat de VVD was ‘gekaapt door linkse liberalen’.[35] Toen ze evenwel de strijd om het politiek leiderschap van de liberale partij had verloren en (in september 2007) uit de Tweede-Kamerfractie was verwijderd, wilde ze niet langer ‘rechts’ genoemd worden. ToN zou volgens een eerste verklaring een beweging worden die ‘niet denkt in termen van links of rechts, maar in termen van oud en nieuw’.[36] In dezelfde verklaring werd gesteld: ‘De bestuurselite van Nederland heeft haar kansen gehad. Het is de hoogste tijd voor een nieuwe aanpak. Trots op Nederland is de politieke beweging voor de rest van Nederland’; een beweging die ‘de belangen van de Nederlanders boven de belangen van de partij-bobo’s plaatst’.[37]
Impliciet suggereert Verdonk hier dat de belangen van ‘de Nederlanders’ zo homogeen zijn dat ze door één politieke beweging behartigd kunnen worden. Dat duidt op puur populisme, zelfs naar de strenge maatstaven van Mudde en Van Holsteyn. In het programma of visiedo-

cument dat in december 2008 op de website van ToN verscheen, is dit minder uitgesproken. Wel wordt opgemerkt dat 'de bestuurders gewoonweg niet luisteren naar de problemen en ergernissen van alledag zoals de burger die ervaart'.[38] Om Nederland 'echt democratisch' te maken, zouden vaker referenda gehouden moeten worden en zouden de burgers direct de minister-president en de burgemeesters moeten kiezen. Zelf accepteerde Verdonk het etiket 'populist' overigens wel, zij het haast verontschuldigend: 'Ik ben er voor het volk. Populist? Daar ben ik trots op. Ik vind het een geuzennaam'.[39]
Rechts-extreem kan ToN bepaald niet genoemd worden. Op sociaal-economisch gebied staat de beweging een liberale aanpak voor: kleinere overheid, minder regels, lagere belastingen. Op sociaal-cultureel gebied propageert ze een tamelijk conservatief beleid, met nadruk op veiligheid, meer handhaven en minder gedogen, een 'nuchter milieubeleid' en minder inspraak bij infrastructurele projecten. De beweging wil immigratie beperken tot goed geschoolde immigranten die nodig zijn voor de arbeidsmarkt en tot 'echte politieke vluchtelingen'. De islam komt in het visiedocument niet voor. Wel streeft ToN naar een maatschappij 'waarin het karakter van Nederland weer centraal staat'.[40] Men zou dit een (zeer gematigde) vorm van nationalisme kunnen noemen. De naam van de beweging duidt daar natuurlijk ook op.
Voorlopig zou men ToN dus kunnen kenschetsen als populistisch, liberaal-conservatief en gematigd nationalistisch. De plaatsbepaling moet wel voorlopig zijn, gezien het prille karakter van de beweging, die nog aan geen enkele verkiezing heeft deelgenomen – en dat misschien wel nooit zal doen. Ze heeft immers een tamelijk vluchtige structuur: geen leden, alleen vrijwilligers en donateurs; en een bestuur dat in een jaar tijd al door conflicten geplaagd en twee keer drastisch vernieuwd werd.[41]

4. Een nieuwe politieke familie?

PVV en ToN mogen dan niet gemakkelijk in het Nederlandse politieke landschap te plaatsen zijn, elders in Europa kunnen zonder veel moeite verwante partijen gevonden worden. Volstaan wordt hier met enkele voorbeelden.
De *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ; Oostenrijkse Vrijheidspartij) kwam evenals de PVV van Wilders voort uit een liberale politieke stroming. De FPÖ kende vanaf haar ontstaan in 1956 een nationalistische vleugel, die echter onder de dynamische leiding van J. Haider in de jaren tachtig de meer internationaal denkende liberalen uit de partij joeg en op populistische wijze de 'heersende politieke klasse' aan ging

vallen.[42] Haider werd evenals Wilders regelmatig als rechts-extremist betiteld – maar gaf daar vaak meer aanleiding toe.[43] Evenals de PVV stelde de FPÖ echter vrijheid centraal, waarbij zowel vrijheid voor het individu als vrijheid voor het volk bedoeld werd.[44] Het Oostenrijkse volk werd als organisch gegroeide eenheid opgevat, maar niet als homogene eenheid. De partij erkende het bestaan van verschillende 'Volksgruppen': naast de Duitstalige meerderheid hebben Sloveense, Kroatische, Slowaakse, Roma en Tsjechische minderheden ook hun rechten. De FPÖ noemde zichzelf – net als de PVV – liever 'patriotisch' dan nationalistisch.[45] Sinds de jaren negentig nam ze echter afstand van het grootduitse nationalisme en koos voor een Oostenrijks nationalisme (*Österreich Zuerst*). De Oostenrijkse politicoloog R. Bauböck wijst er op dat de FPÖ daarmee de afstand vergrootte tot de neonazi groepen die vast hielden aan een grootduits nationalisme, en duidelijker evolueerde tot een nationaal-populistische partij.[46] Haar visie op de islam was misschien iets genuanceerder dan die van Wilders, maar uiteindelijk vroeg ook de FPÖ zich af 'in welcher Weise muslimische Traditionen mit dem europäischen Demokratie- und Grundrechtsverständnis vereinbar sind' en achtte ze onderdelen van de Koran in strijd met de eigen grondbeginselen.[47]

Minstens even omstreden als de FPÖ is het *Front National* (FN; Nationaal Front) in Frankrijk, praktisch sinds zijn oprichting in 1972 geleid door J.-M. Le Pen. Ook zijn uitspraken boden soms enige rechtvaardiging voor het etiket 'rechts-extremisme'. Niettemin lijkt de aanduiding 'nationaal-populisme' meer van toepassing, zoals de Franse historicus P. Milza uitvoerig aantoont.[48] Het programma van het Nationaal Front ademde een meer conservatieve en minder liberale geest dan dat van de PVV.[49] Het Front wilde in de grondwet laten vastleggen dat Fransen voorrang krijgen boven migranten onder meer bij sociale woningbouw, uitkeringen en kinderbijslag (die migranten helemaal niet meer zouden mogen ontvangen).[50] Dit nationale voorkeursbeleid (*préférence nationale*) vindt men niet bij de PVV – maar wel bij de Centrumdemocraten in de jaren negentig, zoals hierboven al vermeld.

Men treft dit voorkeursbeleid evenmin zo duidelijk aan in het programma en de beginselverklaring van het Vlaams Belang, terwijl deze partij toch ook vaak als rechts-extreem beschouwd wordt.[51] Gezien zijn oorsprong lijkt dat niet geheel ten onrechte. Het Vlaams Blok, zoals de partij zich vanaf haar ontstaan in 1978 tot 2004 noemde, leek aanvankelijk meer vertrouwen te hebben in een aristocratisch of elitair bewind dan in een vorm van democratie.[52] In de recente programma's omhelst het Vlaams Belang echter de parlementaire democratie, aangevuld met een vorm van directe democratie via bindende referenda en volksinitia-

tieven.[53] Daarmee hoopt men de macht terug te geven aan het volk, dat nu in de ogen van het Vlaams Belang niet werkelijk vertegenwoordigd wordt door de 'particratie' van de 'heersende politieke klasse'.[54] Populisme werd ook hier aan nationalisme gekoppeld. Het Vlaams Belang heeft met dat etiket geen moeite en noemt zich 'een Vlaams-nationalistische partij' die tevens 'rechts-nationalistisch' is, omdat zij 'de vrije mens erkent' en tradities wil respecteren.[55] Hoewel het Vlaams Belang evenals de PVV dus vrijheid van groot belang acht, maakt zijn program toch een minder liberale en meer conservatieve indruk, vooral op sociaal-cultureel gebied.

De *Danske Folkeparti* (DFP; Deense Volkspartij), opgericht in 1995 en sindsdien geleid door P. Kjaersgaard, combineerde (gematigd) nationalisme eveneens met populisme en (ook nogal gematigd) economisch liberalisme.[56] Evenals de PVV richtte de DFP zich vooral tegen de islam.

Naast deze vier zijn er nog vele andere nationaal-populistische partijen te vinden in landen als Polen, Roemenië, Hongarije, Slovenië, Zwitserland en Italië.[57] De overeenkomsten lijken voldoende significant om van een politieke familie te spreken. Het is wel een familie met veel ruzie en weinig onderlinge banden – tot nog toe is het niet gelukt een Europese federatie te vormen – maar dat komt bij menselijke families ook voor. Het is dan ook niet zo vreemd dat veel familieleden zich schamen voor hun verwanten en ontkennen dat ze tot dezelfde familie behoren. Dat geldt ook voor PVV en ToN. Ze behoren tot de meest liberale tak van de nationaal-populistische familie – daar waar de grens met het liberale populisme niet erg scherp is. Bij de PVV is het liberalisme overigens minder duidelijk en consistent dan bij ToN.

5. Conclusie

Het onderscheid tussen nationaal populisme en rechts-extremisme is meer dan een woordenspel, ook al gebruiken sommige politicologen de twee termen door elkaar.[58] Zowel voor de wetenschappelijke als voor de politieke zuiverheid lijkt het beter de term 'rechts-extremisme' te reserveren voor partijen en groepen die staat en samenleving totaal anders willen inrichten – elitair, hiërarchisch en autoritair – en daarbij geweld niet schuwen. Dergelijke (neo-)fascistische en nationaal-socialistische groepen vormen ook een politieke familie, zij het een kleine. Wat ze met de nationaal-populistische familie delen is hun nationalisme en hun afkeer van alles wat links is. Dat is onvoldoende om de twee families als één geheel te zien. Aan de andere kant van het politieke spectrum geldt hetzelfde. Links-extremistische communisten en anarchisten delen met

socialisten en groenen de afkeer van kapitalisme en racisme, maar dat lijkt onvoldoende om van één (extreem-)linkse familie te spreken. GroenLinks en de SP hebben niet veel gemeen met de Kabouters en de Kommunistiese Partij Nederland (Marxisties-Leninisties) van de jaren zeventig, ook al is de SP uit deze KPN/ML voortgekomen.[59]
Uiteraard zijn politieke scheidslijnen geen waterscheidingen. Extremisten sluiten zich soms aan bij gematigde partijen, al dan niet met de bedoeling die te radicaliseren. Zo kende de PvdA lange tijd een kleine marxistische en zelfs trotskistische vleugel en verkondigden sommige leden van de VVD libertarische of anarchokapitalistische opvattingen.[60] Indien de PVV of ToN leden zouden gaan werven, zullen zich daar wel een paar rechts-extreme neonazi's of neofascisten onder kunnen bevinden, zoals Davidovic c.s. suggereren – ze noemen dit de magneetfunctie van dergelijke partijen.[61] Ook dat lijkt nog geen reden om de hele partij dan rechts-extreem te noemen. Dat is ook het probleem van hun onderscheid tussen *front-stage* en *back-stage*.[62] Het is al te gemakkelijk om uit een paar extreme uitlatingen die *back-stage* gedaan zijn te concluderen dat de hele partij het daar 'eigenlijk' wel mee eens zal zijn en alleen uit electoraal opportunisme of vrees voor een partijverbod *front-stage* beschaafde en gematigde standpunten inneemt.
Partijdocumenten vormen toch een meer betrouwbare bron om een partij politiek te plaatsen, ondanks het feit dat bepaalde partijstandpunten om opportunistische redenen soms vaag of helemaal niet vermeld worden.[63] Op grond van de onderzochte documenten lijkt vooralsnog de conclusie gerechtvaardigd dat PVV en ToN als rechts, liberaal nationalistisch en populistisch, maar niet als rechts-extremistisch beschouwd moeten worden.

noten

[1] Zie bijvoorbeeld: K. Haegens, 'De onbenoembare Wilders', in: *De Groene Amsterdammer*, 25 januari 2008, 10-12.
[2] M. Davidovic e.a., 'Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV', in: J. van Donselaar en P.R. Rodrigues, red., *Monitor Racisme & Extremisme. Achtste Rapportage*, Amsterdam, 2008, 167-198. De cultureel antropoloog Van Donselaar is bovendien universitair hoofddocent aan de Universiteit van Leiden.
[3] Davidovic e.a., 'Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV', 170.
[4] Zie N. Bobbio, *Destra e sinistra. Ragioni e significati di una distinzione politica*, Rome, 1995 (tweede druk); zie voorts het diepgravende werk van de Canadese politicoloog J. Laponce, *Left and right.*

The topography of political perceptions, Toronto, 1981; voor een meer sceptische visie over de (on)mogelijkheid de begrippen te definiëren zie I. Lipschits, *Links en rechts in de politiek*, Meppel, 1969.

[5] Centrumdemocraten, 'Oost West Thuis Best', in: *Verkiezingsprogramma's 1994*, Den Haag, 1994, 423-433; Centrumdemocraten, 'Trouw aan rood wit blauw', in: *Verkiezingsprogramma's 1998*, Den Haag, 1998, 476-481.

[6] M. Canovan, 'Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy', in: *Political Studies*, 47 (1999) 1, 2-16, i.h.b. 3.

[7] J. Jagers, *De Stem van het Volk! Populisme als concept getest bij Vlaamse politieke partijen*, Antwerpen, 2006, 60; C. Mudde, 'The Populist Zeitgeist', in: *Government and Opposition*, 39 (2004) 4, 541-563, i.h.b. 543; zie ook: C. Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, Cambridge, 2007, 23; J. van Holsteyn, 'Geert Wilders is hooguit een halve populist', in: *Trouw*, 18 maart 2005.

[8] Tj. Akkerman, 'Populism and Democracy: Challenge or Pathology?, in: *Acta Politica*, 38 (2003) 2, 147-159, i.h.b. 152.

[9] Akkerman, 'Populism and Democracy', 150; zie ook Jagers, *De Stem van het Volk*, 59-61; Mudde, 'The Populist Zeitgeist', 544; zie ook C. Fieschi, 'Introduction', in: *Journal of Political Ideologies*, 9 (2004) 3, 235-240.

[10] Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 32-59; anderen onderscheiden slechts rechts en links-populisme, zie F. Decker, 'Die populistische Herausforderung. Theoretische und ländervergleichende Perspektiven', in: F. Decker, red., *Populismus. Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden, 2006, 9-32.

[11] Zie bijvoorbeeld de bijdragen van M. Swyngedouw respectievelijk M. Riedlsperger aan H.G. Betz en S. Immerfall, red., *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, New York, 1998, 59-76 resp. 27-44; P. Taggart, *Populism*, Buckingham, 2000, 78-79, 83; F. Decker, *Parteien unter Druck. Der neue Rechtspopulismus in den westlichen Demokratien*, Opladen, 2000, 108-127, 181-185; P. Perrineau, 'L'extrême droite populiste: comparaisons européennes', in: P-A. Taguieff, red., *Le retour du populisme. Un défi pour les démocraties européennes*, Parijs, 2004, 25-34.

[12] Zie ook P. Lucardie, 'Populismus im Polder: Von der Bauernpartei bis zur Liste Pim Fortuyn', in H.J. Puhle, red., *Populismus. Populisten in Übersee und Europa*, Opladen, 2003, 177-194.

[13] Zie P. Lucardie en G. Voerman, 'Het gedachtegoed van Pim Fortuyn: liberaal patriot of nationaal populist?', *Socialisme & Democratie*, 59

(2002) 4, 32-42; zie voorts D. Pels, *De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy* , Amsterdam, 2003.
[14] *Klare wijn*, on-line: www.geertwilders.nl, 19 oktober 2006.
[15] *Klare wijn*, 5; *Trouw*, 21 maart 2006.
[16] Partij voor de Vrijheid, 'Verkiezingspamflet', in: H. Pellikaan e.a., red., *Verkiezing van de Tweede Kamer 22 november 2006. Verkiezingsprogramma's*, Amsterdam, 2006, 407-410.
[17] 'Onafhankelijkheidsverklaring', bijlage in: G. Wilders, *Kies voor vrijheid: een eerlijk antwoord*, z.pl., 2005, 103-132, i.h.b. 108.
[18] *Klare wijn*, 4; 'Onafhankelijkheidsverklaring', 128-130; verkiezing van politiechefs en rechters wordt niet genoemd in het verkiezingsprogram.
[19] In *Klare wijn* en de Onafhankelijkheidsverklaring ontbreekt de (beperkende) voorwaarde van een tienjarig verblijf.
[20] *De Volkskrant*, 8 augustus 2007.
[21] Citaten uit de *Nieuwsbrief van de PVV*, 17 september 2008, respectievelijk *Klare wijn*, 3, en 'Onafhankelijkheidsverklaring', 112.
[22] Van Holsteyn, 'Geert Wilders is hooguit een halve populist'; Haegens, 'De onbenoembare Wilders'.
[23] Hij zei het in het Duits: 'Die Politische Klasse hat die Anbindung an das Volk verloren beziehungsweise aufgegeben', zie: Moritz Schwarz, '"Ich lebe in Todesangst": Seit den Morden an Pim Fortuyn und Theo van Gogh ist Geert Wilders Hollands prominentester Islam-Kritiker', in: *Junge Freiheit*, 7 september 2007, 3.
[24] 'Onafhankelijkheidsverklaring', 105; 'Klare wijn', 2.
[25] Zie bijvoorbeeld: P. Fortuyn, *De verweesde samenleving. Een religieus-sociologisch traktaat*, Uithoorn/Rotterdam, 2002 (tweede druk), 203-204; zie ook: idem, *De islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*, Uithoorn/Rotterdam, 2001, 27-29, 33, 91.
[26] Zie bijvoorbeeld: J. Rydgren en J. van Holsteyn, 'Holland and Pim Fortuyn: A Deviant Case or the Beginning of Something New?', in: J. Rydgren, red., *Movements of Exclusion. Radical Right-Wing Populism in the Western World*, New York, 2005, 41-64; Mudde, 'The Populist Zeitgeist', 541, 543, 549; zie ook Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 32-59.
[27] Schwarz, '"Ich lebe in Todesangst"'; in het Duits zei Wilders: 'Ich bin kein Nationalist, ich bin Patriot, denn ich hasse nicht, ich liebe – ich will nicht zerstören, sondern bewahren, nämlich unsere Freiheit und Heimat'.
[28] R. Girardet, 'Le nationalisme', in: Taguieff, red., *Le retour du populisme*, 139-148, i.h.b. 141. Zie hierover ook U. Özkirimli, *Theories of*

Nationalism. A Critical Introduction, Basingstoke, 2000, i.h.b. 203, 230.
[29] 'Onafhankelijkheidsverklaring', 103-104.
[30] *Ibidem*.
[31] Partij voor de Vrijheid, 'Verkiezingspamflet', 410.
[32] Zie G. Wilders en M. Bosma, 'Nederland en Vlaanderen horen bij elkaar', in: *NRC Handelsblad*, 7 juli 2008.
[33] G. Valk, '"Natuurlijk zit Rutte op de linkerflank". Onafhankelijk Kamerlid Verdonk over haar gedwongen vertrek uit de VVD', in: *NRC Handelsblad*, 16 oktober 2007..
[34] F. van Deijl en J. Niemöller, '"Ik ga weer lekker stevig terugkomen… yes!", in: *HP/De Tijd*, 8 juni 2007, 20.
[35] *Het Parool*, 22 juni 2007.
[36] 'Trots op Nederland – De nieuwe beweging van Rita Verdonk', on-line: www.stemrita.nl, 21 oktober 2007.
[37] *Ibidem*.
[38] 'De visie van trots op Nederland', on-line: www.trotsopnederland.nl, 16 december 2008.
[39] W. Duk en L. Sleutjes, '"Populist? Ik vind het een geuzennaam". Interview met Rita Verdonk', in: *Dagblad van het Noorden*, 27 maart 2008.
[40] 'De visie van trots op Nederland', 1.
[41] Meer hierover in de 'Kroniek' in dit Jaarboek en de 'Kroniek 2008' (in het nog te verschijnen Jaarboek 2008 van het DNPP).
[42] Thilo von Livonius, *Die ideologische Entwicklung der FPÖ unter Jörg Haider*, München, 2002, 22-73.
[43] Zie bijvoorbeeld het polemische geschrift van de Weense journalist Hans-Henning Scharsach, *Haider's Kampf*, München, 1993, i.h.b. 225-227; 'Jörg Haider ist Rechtsextremist' stelt de auteur hier lapidair vast; bovendien meent Scharsach dat de FPÖ-leider 'nationalsozialistisches Gedankengut' verkondigde, al wil hij hem nog geen 'Neonazi' noemen en wil hij evenmin beweren dat de partij als zodanig rechts-extremistisch is. Genuanceerder zijn de bijdragen aan R. Wodak en A. Pelinka, red., *The Haider Phenomenon in Austria*, New Brunswick (NJ)/Londen, 2002.
[44] 'Freiheit ist des Menschen höchstes Gut', art. I.1 in het partijprogram, zie: 'Das Parteiprogramm der FPÖ', on-line: www.fpoe.at (30 september 2008).
[45] 'Das Parteiprogramm der FPÖ', 4.
[46] R. Bauböck, 'Constructing the Boundaries of the Volk: Nation-Building and National Populism in Austrian Politics', in: Wodak en Pelinka, red., *The Haider Phenomenon in Austria*, 231-253.

[47] FPÖ, 'Wir und der Islam', on-line: www.fpeo.at (7 januari 2009).
[48] P. Milza, 'Le Front national: droite extrême… ou national-populisme?', in: J.F. Sirinelle, red., *Histoire des droites en France. I.* Politique, Parijs, 1992, 691-732; zie voorts P.-A. Taguieff, 'Le populisme comme style politique', in: idem, red., *Le retour du populisme*, 17-23; en: idem, 'La doctrine du national-populisme en France', in: *Études*, 364 (1986), 27-46.
[49] Zie het in 2007 verschenen 'Programme de gouvernement de Jean-Marie Le Pen', on-line: www.frontnational.com/doc_programme.php (8 januari 2009).
[50] 'Programme de gouvernement de Jean-Marie Le Pen', 6, 12, 20, 53 etc.
[51] Bijvoorbeeld in C. Mudde, *The ideology of the extreme right*, Manchester, 2000, 96-115; vgl echter Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 32-59, waar het Vlaams Belang als 'radical right' en niet meer als 'extreme right' beschouwd wordt. Overigens wilde het Vlaams Belang wel – evenals de PVV – vreemdelingen hun stemrecht bij lokale verkiezingen afnemen.
[52] Zie Mudde, *The ideology of the extreme right*, 81-95; meer in detail: H. Gijsels, *Het Vlaams Blok*, Leuven, 1992.
[53] Vlaams Belang, 'Programmaboek', on-line: www.vlaamsbelang-.org/files/20041212_programma.pdf (28 januari 2005), 10-15.
[54] Vlaams Belang, 'Programmaboek', 10, 12.
[55] Vlaams Belang, 'Beginselverklaring', on-line: www.vlaamsbelang-.org (7 januari 2009).
[56] Zie 'The Party Program of the Danish People's Party', on-line: www.danskfolkeparti.dk (31 januari 2005); zie voorts Jens Rydgren, 'Explaining the Emergence of Radical Right-wing Populist Parties: The Case of Denmark', in: *West European Politics*, 27 (2004), 474-502, i.h.b. 484-488.
[57] Zie voor een overzicht Mudde, *Populist Radical Right Parties*, 32-59 en 305-309; hoewel zijn definitie strenger is dan de hier gehanteerde, blijkt de operationalisatie slechts af en toe verschillend.
[58] Dat doet bijvoorbeeld Hans Wansink, in een overigens zeer helder geschreven artikel, zie idem, 'Tussen populisme en rechts-radicalisme. Overeenkomsten en verschillen tussen de Leefbaren, de fortuynisten en Wilders', in: *Justitiële Verkenningen*, 33 (2007) 2, 68-74.
[59] Zie G. Voerman, 'De "Rode Jehova's". Een geschiedenis van de Socialistiese Partij', in: *Jaarboek 1986 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1987, 124-150.
[60] Zie B. van der Steen, 'De trotskistische beweging in Nederland.

Geschiedenis van de Eerste Generatie', in: *Kritiek. Jaarboek voor socialistische discussie en analyse*, Amsterdam, 2008, 46-76, i.h.b. 63-71; over libertaristen in JOVD en VVD zie A. de Wolf en S. van Glabbeek, *De Markt voor Vrijheid. 25 jaar libertarisme en klassiek-liberalisme in de Lage Landen*, Maarssenbroek, 2001, i.h.b. 87, 185-189, 198-200.

[61] Davidovic e.a., 'Het extreemrechtse en discriminatoire gehalte van de PVV', 179-182.

[62] *Ibidem*, 182. Van Donselaar introduceert dit aan de Amerikaanse sociaal-psycholoog Erving Goffman ontleende onderscheid tussen *front-stage* en *back-stage* in zijn dissertatie, *Fout na de oorlog. Fascistische en racistische organisaties in Nederland 1950-1990*, Amsterdam, 1991, 16.

[63] Zie ook de argumentatie in Mudde, *The ideology of the extreme right*, 20-21.